

## Герхард Подскалски: *Средњовековна теолошка књижевност у Бујарској и Србији (869-1459)*

Православни богословски факултет Универзитета у Београду, Институт за теолошка истраживања, Београд, 2010.

686 стр. ; 22 cm

ISBN: 978-86-7405-068-2

### Западни теолог о развоју теолошке мисли у српској и бугарској књижевној традицији

Ова књига представља још један велики издавачки и преводилачки подухват Института за теолошка истраживања при Православном богословском факултету у Београду. Аутор ове књиге је иначе познати немачки професор црквене историје и источно-хришћанске теологије (византијске и словенске) на Философско-богословском факултету „Свети Ђорђе“ у Франкфурту на Мајни. Рођен је 1937. године, тренутно је у пензији и живи у старчком дому „Caritas-Altenzentrum St. Josef-Elisabeth“ у Келну.

У овој књизи Подскалски излаже преглед српске и бугарске књижевности у периоду од пет векова. Због међусобне везе ова два народа и других блискости из угла из којег је гледао Подскалски, јавио се повод за остварењем ове студије у којој је обухваћена њихова књижевност.

У свом обраћању српској научној публици Подскалски похваљује спремност српских издавача на сарадњу, јер за разлику од планираног бугарског превода, који се из финансијских разлога неће објавити, ова књига је преведена на српски језик и објављена, што је Подскалског изузетно обрадовало.

Прошло је више од двадесет година од када су урађени почетни библиографски записи за ову књигу (1988. године). Прво издање ове књиге објављено је 2000. године (*Theologische Literatur des Mittelalters in Bulgarien und Serbien, Munchen, 2000.*). У српском издању урађене су исправке у тексту и фуснотама (у оригиналу) и такође је урађена библиографска допуна. Занимљиво је мишљење Подскалског о овом научном подухвату. Он напомиње да је „познавање широког тока предаје средњовековних извора важније за разумевање данашњег стања православља него погледи неких значајних православних интелектуалаца, који се често пре одликују буком, полемичношћу и једноставношћу“.

У књизи се налазе два основна поглавља. Прво поглавље носи назив *Историјски увод* и у њему су кроз једанаест подпоглавља обрађена духовно-културолошко-политичка збивања код Бугара и Срба почев од времена прихватања хришћанства, па до турског поробљавања. У првом подпоглављу *Ранохришћански трајкови у Бујарској и Србији*, са поднасловом *Дунавске провинције од II до VI века*, аутор поку-

шава да на основу оскудних података дочара један иначе непознат период. Притом, се нарочито задржава на старој словенској митологији. У оквиру излагања о протобугарској религијској традицији, средишње место дато је богу Тангри. Као година када су Бугари примили хришћанство узима се 865. после Христа, док се за Србе сматра да је то било у периоду између 867. и 874. после Христа. Од периода примања хришћанства за ова два народа следује сасвим нова историја. Бугарска је у то време веома моћна држава у којој јачају везе са Византијом и прихватају се њени духовни утицаји. У поређењу са Бугарском, подаци о збивањима у Србији су далеко оскуднији. Црквена организација у том почетном хришћанском периоду у обе државе налазила се у изналажењу потпоре између Византије и Рима, да би тек касније у тим односима преовладало везивање за Источно-православну цркву. О односима државе и цркве говори се у засебном поглављу. Нарочита пажња посвећена је богатој традицији бугарског и српског монаштва и манастира. У подпоглављу *Синоди и јереси* описано је постојање хришћанских секти у средњем веку, где богумили заузимају главно место. О развијеној преводилачкој делатности код Бугара и Срба говори се у засебном подпоглављу. Наведени су најважнији преводи из хришћанске књижевне баштине, почев од делатности солунске браће па преко Јована Егзарха, инока Исаије, Константина Костенечког и других. У поглављу *Црквено традиционалство – црквено сликарство – црквена музика*, осветљена су ова три вида сакралне уметности.

У наредном поглављу, или како га је аутор назвао – *Главни гео*, разматра се црквена књижевност према

различитим областима. На првом месту наша се омилитика са обрађеним бројним делима везаним за Кирила и Методија и писце као што су Климент Охридски, Константин Преславски, Теофилакт Охридски, патријарх Калист I, патријарх Јефтимје Трновски, Григорије Цамблук, Стефан Лазаревић и Смедеревски беседник. Посебно месту у овом поглављу заузима *Аскетика*. Аутор у овом подпоглављу нарочито потенцира значај Јована Рилског, као и исихасте Григорија Синаита и монаха Ромила који су оставили трага у бугарском и нарочито српском монаштву. Судбински печат српском аскетизму дао је Свети Сава са писањем Карејског типика и његовим строгим правилима монашког живота. Ту се налазе и посланице монаха Силуана и Никола Јерусалимца, јер су и оне са својим садржајем допринеле теоријском виђењу аскетизма. Што се тиче егзегезе, кључна личност је Јован Егзарх са својим *Шестодневом*. Области као што су догматика, апологетика и полемика нашле су се у књизи у оквиру једног подпоглавља. Дело *Сказаније* од Црнорисца Храбра, представљено је на веома исцрпан начин. Од изузетног значаја је дело бугарске догматике *Синодик цара Борила*. Исихастичка струјања су се преламала у јужнословенској средини. На њиховим основама поникла је Трновска књижевна школа са патријархом Јефтимијем на челу и са ученицима као што су Григорије Цамблук и Константин Костенечки. Владислав Граматик и Димитрије Кантакузин на посебан начин имају удела у развоју полемичке мисли. Што се тиче хагиографске књижевности код Бугара и Срба, Подскалски истиче њено доминантно место. Он наводи житија солунске браће Кирила и Методија, народно

житије Јована Рилског, као и житија Јоакима Осоговског, Гаврила Лесновског и Прохора Пчињског. Јефтимије Трновски, као најплоднији хагиографски бугарски писац, творац је четири житија (*Житије Јована Рилског, Житије Јована Меџенског, Житије Свете Пејке Трновске и Житије Свете Филипеје*). Аутор је преглед српских хагиографских житија систематично обрадио на седамдесетак страна, што представља најцеловитији део у књизи о старој српској књижевности. Ту су се нашли српски хагиографски писци почев од Светог Саве, да би се њихово низање наставило преко Стефана Првовенчаног, Доментијана, Теодосија, Данила и његових ученика па до епископа Марка Пећког и на крају до патријарха Пајсија, иако он излази из оквирног периода означеног у поднаслову књиге. У делу књиге посвећен литургијском песништву аутор је обухватио широк опсег црквене поезије од старословенског периода па до средине XVII века. Уз службе, каноне, стихире, тропаре, кондаке, икосе и друге литургијске облике, писац захвата и форме као што су молитве, али не схваћене у ужем, богослужбеном смислу. У оквиру подпоглавља под називом *Хронистика* указана је пажња на жанр који није претерано негован ни код Бугара ни код Срба. Списи који имају црквено-правни садржај у Бугарској и Србији углавном су састављени већ из прерађених превода византијских правних списа. Три посланице Јефтимија Трновског упућене Никодиму Тисманијском, монаху Кипријану (каснијем кијевском митрополиту) и угровлашком митрополиту Антиму, имају у основи канонистичке поставке. Обликовањем три типика од стране Светог Саве (Хиландарски, Карејски и Студенички типик) као и Зако-

ноправила, утемељно је црквено право код Срба. Област старе бугарске и српске књижевности, коју Подскалски назива *Извештајима о ходочашћима*, има свој путописни карактер и везује се углавном за путовања у Свету земљу.

Сваки важнији податак, наведени писац, или друга историјска личност, пропраћени су упућивањем на исцрпну библиографску грађу која се налази у фуснотама. У књизи се налази 2309 библиографских напомена. Врло су ретке фусноте у којима је наведена само једна библиографска јединица. Оно што пада у очи, је то што у приличној мери недостају радови српских медијевалиста у последњих двадесетак година, чиме је ускраћена актуелност најновијих резултата из појединих области које су могле бити од важности за ову књигу.

Ова књига је писана првенствено за западну научну публику, којој су релевантни словенски језици непознати. Аутор је због тога код сваког изворног словенског текста приложио и делимичне преводе на најважније западноевропске језике. Оно што може да нам буде неуобичајано приликом читања ове књиге, углавном се базира на обухватнијем начину посматрања ове проблематике, западно оријентисаног византолога, слависте и теолога, али то је управо због тога што аутор жели да познаваоцу западноевропског средњег века, приближи сасвим другачији културно-историјски развој Јужних Словена у средњем веку. Књигу је као шта сам аутор каже посветио „обојици националних светитеља Бугарске и Србије, Светим монасима Јовану Рилском и Сави Немањићу, који су из свог повремениог пустињачког живота црпели снагу духовног вођства за своје народе“.

Ѓакон мр Ненад Идризовић